

VEL'KÁ ŠACHOVNICA

ZBIGNIEW
BRZEZINSKI

IKAR

ZBIGNIEW BRZEZINSKI

VEL'KÁ ŠACHOVNICA

Preložil Peter Tkačenko

iKAR

Zbigniew Brzezinski
THE GRAND CHESSBOARD

Copyright © 1997 by Zbigniew Brzezinski
Epilogue copyright © 2016 by Zbigniew Brzezinski
All rights reserved.

No part of this book may be reproduced in any manner
Whatsoever without written permission except in the case
of brief quotations embodied in critical articles and reviews.

Translation © 2021 by Peter Tkačenko
Cover design © 2021 by Andrej Gruľa
Slovak edition © 2021 by IKAR, a.s.

Z anglického originálu The Grand Chessboard
(published in the United States by Basic Books,
an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary
of Hachette Book Group, Inc.) preložil Peter Tkačenko.

Redigovala Andrea Vargovčíková.

Korigovala Hana Brunovská.

Obálku navrhol Andrej Gruľa.

Technická redaktorka Helena Oleňová.

Vydalo vydavateľstvo IKAR, a.s., Bratislava roku 2021
ako svoju 1 845. publikáciu v elektronickej podobe.
Sadzba a zalomenie do strán ITEM, spol. s r. o., Bratislava.

ISBN 978-80-551-8279-7

*Mojim študentom – aby sa im lepšie
tvoril svet zajtrajška*

ÚVOD

Superveľmocenská politika

Po celý čas, odkedy približne pred piatimi stovkami rokov vznikli politické vzťahy medzi kontinentmi, bola centrom svetovej moci Eurázia. Jej obyvatelia, najmä tí zo západoeurópskeho okraja, v rôznych obdobiach a rôznymi spôsobmi prenikali do iných regiónov, vládli im, viaceré eurázijské krajiny si osvojili mimoriadne postavenie a dožičili si výsady popredných svetových veľmocí.

V poslednom desaťročí dvadsiateho storočia sme boli svedkami tektonického posunu ťažiska svetovej moci. Prvý raz v dejinách sa neeurázijská krajina stala nielen kľúčovým arbitrom eurázijských mocenských vzťahov, ale aj celosvetovým mocenským suverénom. Porážka a zánik Sovietskeho zväzu znamenali posledný stupienok k rýchlemu mocenskému vzostupu západnej pologule, keď sa Spojené štáty stali jedinou, ba dokonca prvou skutočne globálnou mocnosťou.

Eurázia si však zachovala geopolitický význam. Nielenže na jej západnom okraji – v Európe – naďalej sídli veľká časť svetovej politickej a hospodárskej moci, no jej východný región – Ázia – sa stal rozhodujúcim zdrojom hospodárskeho rastu a stúpajúceho politického vplyvu. Otázka, ako si globálne zaangažovaná Amerika poradí so zložitými eurázijskými mocenskými vzťahmi – a osobitne, či zabráni vzniku

dominantnej a nepriateľsky naladenej eurázijskej mocnosti –, preto zostáva ústrednou témou americkej schopnosti aplikovať svoju globálnu prevahu.

Okrem nutnosti rozvíjať rôzne nové formy moci (popri obchode a financiách aj v oblasti technológií, komunikácie a informácií) z toho vyplýva, že americká zahraničná politika sa musí naďalej zaoberať geopolitikou a musí v Eurázii uplatniť svoj vplyv spôsobom, ktorý bude vytvárať stabilnú kontinentálnu rovnováhu so Spojenými štátmi v role politického arbitra.

Eurázia je preto šachovnica, na ktorej sa bude ďalej hrať zápas o globálnu prevahu. Tento zápas zahŕňa geostratégiu – strategické manažovanie geopolitických záujmov. Stojí za zmienku, že v roku 1940 sa dvaja aspiranti na získanie globálnej moci, Adolf Hitler a Josif Stalin, výslovne dohodli (počas tajných rokovaní v novembri toho roku), že Amerika by sa nemala miešať do eurázijských záležitostí. Obaja si uvedomovali, že keby do Eurázie prenikla americká moc, ohrozilo by to ich ambície dosiahnuť globálnu prevahu. Obaja vychádzali z predpokladu, že Eurázia je stredom sveta a kto ovláda Euráziu, ten ovláda svet. Po polstoročí znie otázka inak: Zachová si Amerika prevahu v Eurázii a na aké účely ju môže využívať?

Základný cieľ americkej politiky by mal byť dobromyseľný a vizionársky: vytvárať skutočne globálnu spoločnosť, ktorej úprimne ide o spoluprácu, sledovanie dlhodobých cieľov a elementárnych záujmov ľudstva. Medzitým je však nevyhnutné zabrániť tomu, aby sa objavil eurázijský vyzývateľ schopný dominovať Eurázii, a teda postaviť sa Amerike. Preto je cieľom tejto knihy sformulovanie zrozumiteľnej a komplexnej eurázijskej geostratégie.

Zbigniew Brzezinski
Washington, D. C.
apríl 1997

1. KAPITOLA

Hegemónia nového typu

Hegemónia je stará ako samo ľudstvo. Súčasná americká prevaha je však osobitá rýchlosťou svojho vzniku, globálnym rozsahom a spôsobom, akým sa využíva. V priebehu jediného storočia sa Amerika zmenila – a menila sa aj vplyvom medzinárodnej dynamiky – z krajiny relatívne izolovanej na západnej pologuli na mocnosť s bezprecedentným celosvetovým dosahom a silou.

Krátka cesta ku globálnej prevahe

Španielsko-americká vojna v roku 1898 sa zapísala do dejín ako prvý americký zámorský výboj. Americká moc vtedy vnikla do hĺbky Tichého oceánu, za Havaj, na Filipíny. Na prelome storočia už mali americkí stratégovia plné ruky práce pri tvorbe princípov námornej prevahy nad dvomi oceánmi a americké námorníctvo začalo spochybňovať frázu, že Británia „vládne moriam“. Americký nárok na osobitné postavenie jediného ochrancu bezpečnosti západnej pologule – už dávnejšie dostal podobu Monroeovej doktríny a neskôr ho odôvodnil Amerikou vyhlásený „zjavený osud“ – ešte posilnila výstavba Panamského prieplavu, kto-

rý umožnil nadvládu nad Atlantickým aj Tichým oceánom súčasne.

Prostriedky na uskutočňovanie stupňujúcich sa geopolitických ambícií Ameriky poskytovala rýchla industrializácia tamojšieho hospodárstva. V čase rozpútania prvej svetovej vojny dosiahlo americké hospodárstvo objem okolo tretiny svetového HDP, vďaka čomu Spojené štáty vystriedali Veľkú Britániu na čele rebríčka priemyselných mocností. Túto pozoruhodnú ekonomickú dynamiku poháňala kultúra obľubujúca experimentovanie a inovácie. Americké politické inštitúcie a trhová ekonomika priniesli nevídané možnosti ambicióznym vynálezcom, ktorí sa nebáli rúcať modly a pri plnení snov ich nezastavili archaické výsady ani prísna spoločenská hierarchia. Skrátka, národná kultúra mimoriadne priala hospodárskemu rastu, lákala a rýchlo asimilovala najtalentovanejších jednotlivcov z cudziny, vďaka čomu umožnila expanziu domácej moci.

Prvá svetová vojna znamenala prvú príležitosť na masívne nasadenie americkej vojenskej sily v Európe. Donedávna relatívne izolovaná mocnosť rýchlo prepravila cez Atlantik státisíce svojich vojakov – z hľadiska intenzity aj rozsahu to bola bezprecedentná transoceánska vojenská výprava, čo signalizovalo, že na medzinárodnú scénu vstúpil nový významný hráč. Nemenej dôležité bolo, že vojna prvý raz umožnila, aby sa do riešenia európskych medzinárodných problémov zaangažovala americká diplomacia presadzujúca americké princípy. Slávnych Štrnásť bodov Woodrowa Wilsona znamenalo, že do európskej geopolitiky sa zamiešal americký idealizmus podporený americkou silou. (Spojené štáty sa už pol druhej dekády predtým ujali vedúcej úlohy pri riešení konfliktu medzi cárskym Ruskom a Japonskom na Ďalekom východe, čím sa takisto etablovali ako čoraz výraznejší medzinárodný aktér.) Spojenie amerického idealizmu a americkej moci sa tak naplno prejavilo na svetovej scéne.

Prísne vzaté však prvá svetová vojna bola stále predovšetkým európska, nie globálna. Samozničujúca povaha tohto konfliktu sa podpísala pod začiatok konca európskej politickej, hospodárskej a kultúrnej prevahy nad zvyškom sveta. Žiadna z európskych mocností počas konfliktu nedokázala presvedčivo prevážiť nad ostatnými a výsledok vojny tak výrazne ovplyvnilo zapojenie rozvíjajúcej sa neeurópskej mocnosti – Ameriky. Európa sa čoraz väčšmi stávala skôr objektom než subjektom globálnej mocenskej politiky.

Krátkodobá erupcia amerického globálneho líderstva však neznamenala trvalé americké pôsobenie v medzinárodných vzťahoch. Naopak, Amerika sa rýchlo stiahla do sebauspokojivej kombinácie izolacionizmu a idealizmu. Keď v polovici dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov minulého storočia na európskom kontinente silnel totalitarizmus, americká sila – ktorá v tom čase disponovala v oboch oceánoch mocnou flotilou s viditeľnou prevahou nad britským námorníctvom – zostala nevyužitá. Američania sa globálnej politike radšej len prizerali.

Tento prístup vychádzal z amerického konceptu bezpečnosti založeného na vnímaní Ameriky ako kontinentálneho ostrova. Americká stratégia sa sústredila na ochranu vlastných brehov, a tak bola úzkostlivo vnútroštátna a medzinárodným či globálnym faktorom sa venovala len okrajovo. Určujúcimi medzinárodnými hráčmi zostávali európske mocnosti a v čoraz väčšej miere aj Japonsko.

Európska dominancia vo svetovej politike sa skončila v priebehu druhej svetovej vojny, prvého skutočne globálneho konfliktu. Bojovalo sa súčasne na troch kontinentoch, pričom v Atlantickom a Tichom oceáne sa súperilo tak intenzívne, že globálny rozmer vojny sa symbolicky prejavil, keď na indicko-barmskej hranici narazili na seba britskí a japonskí vojaci – tisíce kilometrov od domoviny bojovali proti sebe zástupcovia

odľahlého západoeurópskeho ostrova a podobne odľahlého východoázijského ostrova. Z Európy a Ázie sa stalo spoločné bojisko.

Keby vojnu jasne vyhralo nacistické Nemecko, mohlo sa stať, že by globálnej politike dominovala jediná európska mocnosť. (Víťazstvom Japonska v Tichom oceáne by vzrástla jeho dôležitosť na Ďalekom východe, no s najväčšou pravdepodobnosťou by zostalo len regionálnym hegemonom.) Namiesto toho sa pod porážkou Nemecka podpísali dvaja z veľkej časti mimoeurópski víťazi, Spojené štáty a Sovietsky zväz, ktorí po Európe prebrali nesplnenú úlohu získať globálnu prevahu.

Nasledujúcim päťdesiatim rokom dominoval bipolárny americko-sovietsky súboj o globálne líderstvo. Súboj medzi USA a ZSSR v istých ohľadoch predstavoval naplnenie obľúbených teórií geopolitikov: Na jednej strane stála najsilnejšia námorná mocnosť dominujúca v Atlantickom a Tichom oceáne, na druhej prominentná pozemná mocnosť usídlená v priestore eurázijského *Heartlandu* (pričom čínsko-sovietsky blok zaberá priestor, ktorý pozoruhodne pripomína pôsobnosť Mongolskej ríše). Geopolitický odkaz nemohol byť jasnejší: Severná Amerika sa pretláča s Euráziou o zvyšok sveta. Víťaz by skutočne vládol svetu. V prípade triumfu by sa mu už nemal kto postaviť do cesty.

Obaja rivali ponúkali svetu ideologické lákadlá poznačené historickým optimizmom, ktorým jedna aj druhá strana ospravedlňovala svoje presvedčenie o nevyhnutnom víťazstve. Každý z nich očividne dominoval vo vlastnom priestore – na rozdiel od imperiálnych európskych ašpirantov na globálnu hegemoniu, ktorí nikdy nezískali rozhodujúcu prevahu ani v samotnej Európe. Obe strany pritom využívali ideológiu na posilnenie vlády nad svojimi vazalmi a klientmi spôsobom, ktorý sčasti pripomína obdobie náboženských vojen.

Kombinácia globálneho geopolitického rozmeru a deklarovanej univerzálnosti protichodných dogiem dodala zápasu nevídanú intenzitu. Ku skutočnej výnimočnosti tejto súťaže však prispel ďalší faktor, ktorý zvýraznil jej globálny charakter. Získanie jadrových zbraní znamenalo, že priama vojna medzi dvoma hlavnými konkurentmi by nielenže vyústila do ich vzájomného zničenia, ale zároveň by mala smrteľné následky pre veľkú časť ľudstva. Oboja rivali tak popri súperení dbali na to, aby udržali intenzitu konfliktu pod kontrolou.

Z geopolitického pohľadu sa konflikt viedol zväčša na okrajoch Eurázie. Čínsko-sovietsky blok ovládal väčšinu Eurázie, nie však jej perifériu. Severná Amerika sa úspešne zapopala na najzápadnejšom a najvýchodnejšom brehu eurázijského kontinentu. Obrana týchto kontinentálnych predmostí (na západnom „fronte“ mala podobu blokády Berlína a na východnom zasa kórejskej vojny) bola preto prvou strategickou skúškou toho, čo poznáme pod označením studená vojna.

V záverečnej fáze studenej vojny sa na mape Eurázie objavil tretí obranný „front“ (južný). Sovietska invázia do Afganistanu vyvolala dvojstrannú americkú reakciu: priamu pomoc domácim partizánom v Afganistane, ktorí mali pokoriť sovietsku armádu, a masívne rozšírenie americkej vojenskej prítomnosti v Perzskom zálive s cieľom zastrašovaním zastaviť smerovanie sovietskej politickej či vojenskej moci ďalej na juh. Ochrana oblasti Perzského zálivu sa pre Spojené štáty stala rovnakou prioritou ako obhajoba strategických záujmov na západnom a východnom okraji Eurázie.

Úspech severoamerickej snahy zabrániť eurázijskému bloku obsadiť celú Euráziu – keď sa obe strany zo strachu pred jadrovou vojnou až do samého konca vyhýbali priamej ozbrojenej zrážke – znamenal, že tento zápas napokon rozhodli nevojenské prostriedky. Rozhodujúcimi aspektmi sa stali politická vitalita, ideologická flexibilita, hospodárska dynamika a kultúrna príťažlivosť.

Zatiaľ čo koalícia vedená Amerikou si udržala jednotu, čínsko-sovietsky blok do dvoch desaťročí čelil rozkolu. Príčinou bola sčasti väčšia flexibilita demokratickej koalície v kontraste s hierarchickou a dogmatickou – no zároveň krehkou povahou komunistického tábora. Demokracie sa hlásili k spoločným hodnotám, ktoré však nemali podobu formálnej doktríny. Komunistický tábor dbal na dogmatickú vernosť s jediným interpretačným centrom. Hlavní vazali Ameriky boli citeľne slabší než Amerika, kým Sovietsky zväz sa k Číne nemohol donekonečna správať, ako keby mu bola podriadená. Pod výsledok sa podpísala aj skutočnosť, že americká strana sa ukázala ako hospodársky a technologicky oveľa dynamickejšia, zatiaľ čo Sovietsky zväz začal stagnovať a nedokázal držať krok v hospodárskom raste ani vo vývoji vojenských technológií. Hospodársky úpadok sa potom prejavoval v ideologickej demoralizácii.

Skutočnosť bola taká, že sovietska vojenská sila – a strach, ktorý vzbudzovala na Západe – dlho zakrývala zásadnú asymetriu oboch súperov. Amerika bola skrátka bohatšia, technologicky oveľa vyspelejšia, vojensky pružnejšia a inovatívnejšia, spoločensky kreatívnejšia a lákavejšia. Ideologické obmedzenia podrývali tvorivý potenciál Sovietskeho zväzu, čo sa odrážalo v čoraz rigidnejšom systéme, plytvaní v ekonomike a technologickom zaostávaní. Táto dlhodobá nerovnováha znamenala, že ak nevypukne vzájomne zničujúca vojna, misie sa napokon musia nakloniť na americkú stranu.

Výsledok výrazne ovplyvnili aj kultúrne aspekty. Koaícia vedená Amerikou sa v podstate stotožnila s mnohými pozitívnymi vlastnosťami americkej politickej a sociálnej kultúry. Obaja najdôležitejší americkí spojenci na západnom a východnom okraji eurázijského kontinentu, Nemecko a Japonsko, sa hospodársky pozviechali tým, že takmer bezvýhradne obdivovali všetko americké. Ameriku vnímali ako nositeľku budúcnosti, ako spoločnosť hodnú obdivu a napodobňovania.

Naopak, väčšina stredoeurópskych vazalov sa na Rusko dívala z pozície kultúrnej nadradenosti, čo v ešte väčšej miere platilo o jeho hlavnom a čoraz asertívnejšom východnom spojencovi, Číne. Pre Stredoeurópanov znamenala sovietska nadvláda izoláciu od toho, čo považovali za svoj filozofický a kultúrny domov: západnej Európy a jej kresťanských náboženských tradícií. Čo bolo ešte horšie, znamenalo to nadvládu ľudí, ktorých Stredoeurópania, často nespravodlivo, považovali za kultúrne menejcenných.

Ešte otvorenejšie dávali svoje pohrdanie najavo Číňania, ktorí označujú „Rusko“ slovom, ktoré možno preložiť ako „hladová krajina“. Číňania sa sprvu len ticho vzpierali tvrdeniam Moskvy o univerzálnosti sovietskeho modelu, no kým uplynulo desaťročie od víťazstva čínskej komunistickej revolúcie,

začali asertívne spochybňovať ideologické prvenstvo Moskvy, ba otvorene vyjadrovať tradičné opovrhovanie barbarskými severnými susedmi.

Dominanciu Moskvy napokon odmietlo aj päťdesiat percent obyvateľov Sovietskeho zväzu inej ako ruskej národnosti. Postupné politické prebúdzanie Nerusov znamenalo, že Ukrajinci, Gruzínci, Arméni či Azerbajdžanci začali vnímať sovietsku moc ako formu cudzej imperiálnej nadvlády v rukách ľudí, pri ktorých sa necítili kultúrne menejcenní. V Strednej Ázii mohlo byť národnostné povedomie slabšie, tu však zohralo rolu silnejúce stotožnenie s islamskou identitou zintenzívnené povedomím o pokračujúcej dekolonizácii v iných regiónoch.

Tak ako sa to stalo mnohým ríšam v minulosti, ani implózia a rozpad Sovietskeho zväzu neboli dôsledky priamej vojenskej porážky, ale dezintegrácie urýchlenej hospodárskymi a sociálnymi tlakmi. Jeho osud potvrdzuje bystrý akademický postreh, že „ríše sú vo svojej podstate politicky nestabilné, lebo podriadené jednotky takmer vždy preferujú väčšiu autonómiu, a keď na to opozičné elity v týchto jednotkách dostanú príležitosť, takmer vždy sa usilujú o jej získanie. V tomto zmysle ríše ani tak *nepadajú*, skôr sa *rozšypajú*. Zvyčajne veľmi pomaly, no niekedy pozoruhodne rýchlo“.¹

Prvá globálna veľmoc

Po kolapse rivala sa Spojené štáty ocitli v jedinečnom postavení. Stala sa z nich prvá a jediná skutočne globálna veľmoc. Americká globálna prevaha však napriek tomu pripomína

¹ PUCHALA, D.: The History of the Future of International Relations. In: *Ethics and International Affairs*. 1994, roč. 8, č. 1, s. 183.

dávnejšie ríše s obmedzenejším regionálnym pôsobením. Tieto ríše stavali svoju moc na hierarchicky zoradených vazaloch, klientoch, protektorátoch a kolóniách, pričom ľudí mimo vlastnej ríše vo všeobecnosti vnímali ako barbarov. Táto anachronická terminológia nie je celkom neprimeraná ani vo vzťahu k niektorým štátom, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú na americkej orbite. Podobne ako v minulosti, aj dnes sa výkon americkej „imperiálnej“ moci do veľkej miery opiera o vyspelú organizáciu, schopnosť rýchlo mobilizovať rozsiahle hospodárske a technologické zdroje na vojenské účely, o nekonkrétne, no významnú kultúrnu príťažlivosť amerického spôsobu života a o neriedenú dynamiku a inherentnú súťaživosť amerických spoločenských a politických elít.

O podobnú zmes sa opierali aj niekdajšie ríše. Ako prvý nám napadne Rím. Rímske impérium vznikalo približne dvestopäťdesiat rokov, sprvu najmä vytrvalou územnou expanziou na sever, neskôr aj na západ a juhovýchod, a faktickou kontrolou plavby v Stredozemnom mori ovládnutím celého jeho pobrežia. Z geografického hľadiska dosiahol Rím vrchol okolo roku 211 nášho letopočtu (pozri mapu na strane 16). Rím predstavoval centralizovanú politickú jednotku so spoločným sebestačným hospodárstvom. Svoju imperiálnu moc zámerne a vedome vykonával prostredníctvom komplexného systému politickej a hospodárskej organizácie. Strategicky naprojektovaný systém ciest a námorných trás vedúcich z hlavného mesta umožňoval v prípade vážnej bezpečnostnej hrozby rýchlo nasadiť koncentrovanú silu v podobe rímskych légii umiestnených v rôznych vazalských štátoch a klientskych provinciách.

Vo vrcholnej fáze pozostávali rímske légie v zahraničí prinajmenšom z tristotisíc mužov – túto pozoruhodnú silu ešte zväzňovala prevaha Rimanov v oblasti taktiky a výzbroje a schopnosť centra relatívne rýchlo povolať a dopraviť

posily na miesto určenia. (Je až zarážajúce, že v roku 1996 výrazne ľudnatejšia superveľmoc, teda Amerika, chránila svoje vonkajšie dŕžavy vyslaním 296 000 profesionálnych vojakov do cudziny.)

Rímska imperiálna moc sa však opierala aj o dôležité psychologické okolnosti. Môcť o sebe povedať *Civis Romanus sum* (som rímsky občan) bolo pre mnohých ľudí najvyššou metou a zdrojom hrdosti. Cenené postavenie rímskeho občana, ktoré sa napokon priznávalo aj Nerimanom, vyjadrovalo kultúrnu prevahu, ktorou ríša obhajovala svoje poslanie. Nielenže legitimizovala vládu Ríma, ale svojich podriadených zároveň nabádala, aby si želali asimiláciu a zahrnutie do jej štruktúr. Kultúrna prevaha, ktorú považovali vládcovia za samozrejmosť a s ktorou sa podriadení zmierili, posilňovala moc impéria.

Táto suverénna a zväčša níkým nespochybňovaná imperiálna moc pretrvala zhruba tristo rokov. S výnimkou fázy, keď ríšu ohrozovalo Kartágo a na východe Partská ríša, bolo okolie Ríma zväčša barbarské, zle zorganizované, vďaka čomu sa málokedy zmohlo na viac ako sporadické útoky, a kultúrne viditeľne menejcenné. Kým si impérium udržiavalo vnútornú vitalitu a jednotu, vonkajší svet s ním nedokázal súperiť.

Pod konečný kolaps rímskeho impéria sa podpísali tri hlavné dôvody. Po prvé, ríša sa stala priveľkou na to, aby jej bolo možné vládnuť z jediného centra. Jej rozdelenie na západnú a východnú časť však automaticky zničilo monopolný charakter moci. Po druhé, dlhodobá arogancia vyplývajúca z imperiálneho postavenia umožnila nárast kultúrneho hedonizmu, ktorý postupne utlmil ochotu politickej elity pracovať na svojej veľkosti. A po tretie, dlhodobá inflácia podkopala schopnosť systému udržiavať sa pri živote bez sociálnych obetí, na ktoré občania už neboli pripravení. Kombinácia kultúrneho úpadku, politického štiepenia a finančnej inflácie oslabil Rím natolko, že sa stal zraniteľným aj proti výpadom barbarov z blízkeho zahraničia.

Podľa dnešným meradiel nebol Rím skutočne globálnou, ale iba regionálnou veľmocou. Vzhľadom na vtedajšiu izoláciu jednotlivých kontinentov však bola táto regionálna moc sebestačná, izolovaná a nečelila žiadnemu bezprostrednému, ba ani vzdialenému rivalovi. Rímska ríša tak tvorila svet sama pre seba a svojou bezkonkurenčnou politickou organizáciou a kultúrnou prevahou sa stala predvojom neskorších imperiálnych celkov s ešte väčším geografickým zásahom.

Nebola však unikátna. Rímske impérium a Čínske cisárstvo vznikli takmer súčasne, aj keď o sebe navzájom nevedeli. Spojenie siedmich štátov v roku 221 pred našim letopočtom (v čase, keď Rím a Kartágo už viedli púnske vojny) pod vedením dynastie Čchin podnietilo v severnej Číne výstavbu

Čínskeho múru, ktorý mal ochrániť vnútorné kráľovstvo pred vonkajším barbarkým svetom. Do roku 140 pred našim letopočtom nastúpila na scénu dynastia Chan, ktorá bola rozsahom a organizáciou ešte pôsobivejšia. Na počiatku kresťanskej éry jej podliehalo prinajmenšom 57 miliónov poddaných. Už len toto bezprecedentne obrovské číslo svedčí o nezvyčajne efektívnom centre, ktoré vykonávalo svoju moc prostredníctvom centralizovaného a prísneho úradníckeho aparátu. Ríša siahala až na územie dnešnej Kórey, časti Mongolska a väčšiny dnešnej pobrežnej Číny. Podobne ako Rím, aj čínsku ríšu postihli vnútorné neduhy a konečný kolaps urýchlil jej rozpad na tri nezávislé kráľovstvá v roku 220 nášho letopočtu.

Ďalšie dejiny Číny pozostávajú z opakovaného zjednocovania a expanzie, po ktorých prichádzal úpadok a štiepenie. Číne sa neraz podarilo zriadiť sebestačné izolované imperiálne systémy bez vonkajšej hrozby v podobe organizovaných rivalov. Rozdelenie chanskej dynastie na tri časti sa podarilo zvrátiť v roku 589, keď vznikla obdoba imperiálneho systému. Obdobie najväčšieho rozmachu ríše však nastalo až za Mandžuoov, osobitne v ranom období dynastie Čching. V devätnástom storočí bola Čína opäť plnohodnotným impériom s centrom obklopeným vazalskými a klientskymi štátmi vrátane dnešnej Kórey, Indočíny, Thajska, Mjanmarska a Nepálu. Hranice čínskych štátov pretínali dnešný ruský Ďaleký východ, južnú Sibír k Bajkalu, súčasný Kazachstan, zamierili na juh k Indickému oceánu a napokon späť na východ cez Laos a severný Vietnam (pozri mapu na strane 19).

Podobne ako v prípade Ríma, aj táto ríša predstavovala komplexnú finančnú, hospodársku, vzdelávaciu a bezpečnostnú organizáciu. Rozsiahle územie s vyše tromi stovkami miliónov obyvateľov sa spravovalo prostredníctvom všetkých uvedených prostriedkov s dôrazom na centralizovanú politickú moc podporovanú pozoruhodne výkonným aparátom

poslov. Celá ríša sa delila na štyri zóny s centrom v Pekingu podľa toho, do ktorých oblastí stihli posli doraziť do jedného, dvoch, troch alebo štyroch týždňov. O jednotné riadenie sa starala centralizovaná byrokracia s odborne vzdelanými úradníkmi, ktorí boli vyberaní podľa svojich schopností.

Jednotu posilňoval, legitimizoval a udržiaval – opäť ako v prípade Ríma – silný a hlboko zakorenený pocit kultúrnej prevahy v kombinácii s konfuciánstvom, impériom podporovanou filozofiou s dôrazom na harmóniu, hierarchiu a disciplínu. Čína – Nebeská ríša – bola považovaná za stred vesmíru, ktorý na periférii obklopovali len barbari. Byť Číňanom znamenalo byť vyspelý a zvyšok sveta mal preto Čínu obdivovať. Pocit nadradenosti vidieť – a to aj v čase dlhodobého úpadku Číny na sklonku osemnásteho storočia – i v odpovedi čínskeho

cisára emisárom britského kráľa Juraja III., ktorí sa pokúsili zapojiť Čínu do obchodného vzťahu a ako gesto dobrej vôle mu priniesli do daru britské priemyselné výrobky:

My, z vôle nebies Cisár, kážeme kráľovi Anglicka, aby si všimol naše postavenie:

Nebeská ríša vládnuca nad štyrmi morami... neprikladá hodnotu vzácnym a cenným veciam... a ani v najmenšom nepotrebujeme výrobky z vášho kraja... Preto sme... vašich vyslancov obrátili na bezpečný návrat domov. Vy, ó, kráľ, konajte v súlade s našimi túžbami, upevnite svoju vernosť a prisahajte nám večnú poslušnosť.

Primárnou príčinou úpadku a pádu niekoľkých čínskych ríš boli takisto vnútorné faktory. Mongolskí a neskôr ďalší východní „barbari“ ich porazili vďaka tomu, že únava, poklesky, hedonizmus a strata hospodárskej aj vojenskej tvorivosti pripravili pôdu na stagnáciu a nasledujúci kolaps čínskeho odhodlania. Vnútnú slabosť Číny využili cudzie mocnosti – Británia počas prvej ópiovej vojny v rokoch 1839 – 1842 a o storočie neskôr Japonsko –, čo zasa vyvolalo intenzívny pocit kultúrneho poníženia, ktoré sa na Číne odrážalo počas celého dvadsiateho storočia. Toto poníženie ešte zdôraznil hlboko zakorenený pocit kultúrnej nadradenosti v kontraste so zúfalou politickou realitou postimperióvej Číny.

Podobne ako Rím, aj imperiólna Čína by sa dnes považovala za regionálnu veľmoc. V časoch najväčšieho rozmachu však nemala globálneho konkurenta, žiadna mocnosť nemala silu ohroziť jej imperiólnu postavenie ani vzdorovať ďalšej expanzii, keby o ňu mala Čína záujem. Čínsky systém sa sám obmedzoval v expanzii, opieral sa najmä o spoločnú etnickú identitu a etnicky cudzorodých a geograficky okrajových vazalov sa centrálna moc dotýkala len v relatívne obmedzenej miere.